

Makalenin Geliş Tarihi: 20.12.2018
Kabul Tarihi: 25.12.2018
Makalenin Türü: Araştırma-İnceleme

AVRUPA'DA İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ'NİN ORTAYA ÇIKMASI VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALARI

THE EMERGENCY OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY IN EUROPA AND ITS IMPLEMENTATIONS IN TURKEY

Dr. Mehmed Gökhan POLATOĞLU*
Selçuk SİNCAR**

ÖZ

Sanayi Devrimi ile el işçiliğinin yerini makinenin alması iş kazalarının ve hastalıklarının artmasına ve çalışma ortamının güvenliğinin sorgulanmasına neden oldu. Bu durum karşısında işçi-işveren arasında yaşanan sorunları çözmek ve iş sağlığı ve güvenliğini sağlamak için çeşitli kanunlar yayımlandı. Sanayileşme hareketlerinin geç yansıdığı Osmanlı Devleti'nde ise iş sağlığı ve güvenliği hususunda ilk yasal düzenleme 1865'te Dilaver Paşa Nizamnamesi ile gerçekleştirildi. Cumhuriyet Dönemi ile birlikte artan sanayileşme faaliyetleri beraberinde işçi sayısının artmasına neden oldu. Bunun üzerine iş sağlığı ve güvenliği hakkında birçok yasal düzenlemeler yapıldı. Bu çalışma ile Avrupa'da ve Türkiye'de iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının tarihsel süreci ele alınarak değerlendirilmeye çalışıldı.

Anahtar kelimeler: Avrupa, Osmanlı, Türkiye, işçi, iş sağlığı ve güvenliği.

ABSTRACT

The use of machine instead of manuel labor with industrial revolution caused the work accidents to increase and the security of the work enviroment to be questioned. In this situation, various laws were published in order to solve the problems between the employer and the employee and to establish occupational health and safety. In the Ottoman State where the industrialization movements are reflected late the first legal

* Dr., gokhanpolatoglu@hotmail.com

** Atatürk Üniversitesi, Erzurum Meslek Yüksek Okulu Öğretim Görevlisi: ssincar@atauni.edu.tr

arrangement on occupational health and safety was carried out with Dilaver Pasha in 1865. Increasing industrialization activities along with the Republic Period led to an increase in the number of workers. For that reason many legal regulations were established. With this study considering the historical process of work health and safety practices in Europa and Turkey, this subject has been tried to be assessed.

Keywords: Europa, Ottoman, Turkey, employee, occupational health and safety.

GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği işçilerin iş kazalarına ve meslek hastalıklarına maruz kalmalarını önlemek için alınması gereken önlemlerin genel bir bütünüdür¹. İş sağlığı ve güvenliği çalışmalarının amacı; çalışanları rahat ve güvenli bir ortam içinde iş kazaları ve meslek hastalıklarına² karşı ruhen ve bedenen korumak, üretim ve işletme güvenliğini sağlayarak işgücü ve iş verimini arttırmaktır³.

Avrupa’da iş ortamında yaşanan sağlık ve güvenlik sorunlarına ilk olarak XVI. yüzyılda Georgius Agricola⁴ tarafından dikkat çekildi⁵. Daha sonra XVII. yy’da işyeri hekimliği yapan ve iş sağlığının kurucusu olarak kabul edilen Bernardino Ramazzini⁶ “*Çalışanların Hastalıkları*” kitabını yayımladı⁷.

İlk kez İngiltere’de başlayan sanayileşme hareketi ve bunun sonucunda XVIII. yy’da yaşanan Sanayi Devrimi⁸ ile artan işçinin iş ortamındaki koşullarını düzenlemek için çalışmalar yapıldı. Bu amaçla İngiltere’de ilk kez 1819-1891 döneminde çıkarılan

¹ Sadun Kurt, “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinin Türk Mevzuatındaki Yeri*”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.24, (1972), s.137.; M. Sinan Başar-Selçuk Sincar, **İş Sağlığı ve Güvenliği Bilgi Sistemi**, Ankara, 2014, s.15.

² Meslek Hastalığı, 506 Sayılı “*Sosyal Sigortalar Kanunu*”nun 11. Maddesi’nin B Bendine göre: “*Sigortalının çalıştırıldığı işin niteliğine göre tekrarlanan bir sebeple veya işin yürütüm şartları yüzünden uğradığı geçici veya sürekli hastalık, sakatlık veya ruhi arıza halleri*” olarak tanımlanmaktadır. **T.C. Resmî Gazete**, S.11766, (29 Temmuz 1964), s.2.

³ M. Rıfki Aktekin, “*İşçi Sağlığının Önemi ve Temel Özellikleri*”, **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, Ankara, 1992, s.78.

⁴ Georgius Agricola, 24 Mart 1494’te Saksonya’daki Glauchau’da doğdu. Saksonya’da 1533’te şehir doktoru olarak görev yaptı. 21 Kasım 1555’te burada öldü. (Herbert Clark Hoover-Lou Henry Hoover, **Georgius Agricola De Re Metallica**, New York, 1950, s. III-XI.)

⁵ Rana Güven, “*İşyeri Hekimliği*”, **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.1, (Mayıs-Haziran 2001), s.24.

⁶ Bernardino Ramazzini 4 Ekim 1633’te İtalya’nın Modena kenti yakınlarındaki Carpi’de doğdu. Felsefe ve tıp alanında eğitim aldı. İşçi sağlığı üzerine yaptığı çalışmalar sonucu 1700 yılında “*De Morbis Artificum Diatriba*” adlı eserini yayımladı. 5 Kasım 1714’te öldü. (G. Franco, “*Ramazzini and Workers’ Health*”, **The Lancet**, Vol. 354, September 4, 1999, p. 858.)

⁷ R. Güven, “*İşyeri Hekimliği*”, s.24.

⁸ Sanayi Devrimi, James Watt’ın 1765’te buhar gücünü sanayide kullanması ile başlamış ve ilk dönem “*Buhar Çağı*” ile anılmıştır. Bu dönem 1750’den 1890’a kadar devam etmiştir. (Server Tanilli, **Uygurlık Tarihi**, İstanbul, 2000, s.119.)

kanunlarda “işçi sağlığı” ve “iş güvenliği”⁹ kavramına yer verildi. Ardından 1839’da Almanya’da, 1840’da İsveç’te, 1841’de Fransa’da ve 1877’de ABD’de yayımlanan kanunlarda işçi sağlığı ve iş güvenliği konusu ele alındı¹⁰. Dünyanın ilk milli zorunlu sağlık sigortası ise Şansölye Otto von Bismarck tarafından Haziran 1883’te Almanya’da tüm sanayi işçileri için uygulanmaya konuldu. Bunun dışında 1884’te sanayide kaza sigortası ve 1889’da yaşlı ve sakatlar için emeklilik sigortası yürürlüğe girdi¹¹.

Çalışma güvenliğinin esaslarını belirleyen ilk uluslararası kongre 1890’da yapıldı. 1913’te ABD’de Ulusal Güvenlik Konseyi (NSC) teşkil edildi¹². İngiltere’de Kraliyet Dairesi’nin bir bölümü olarak iş kazalarının önlenmesi amacıyla 1945’te Mesleki Sağlık ve Güvenlik Enstitüsü denilen “*Institution of Occupational Safety and Health*” kuruldu¹³. İlk kez İtalya’da Kazalardan Korunma Kongresi 1955’te toplandı. Almanya’da 1972’de İş Güvenliği ve Kaza Araştırma Merkezi faaliyete geçti¹⁴. Finlandiya’da işteki verimliliği arttırmak ve güvenli bir iş ortamı oluşturmak için İş Sağlığı Bakım Kanunu 1979’da yürürlüğe girdi¹⁵.

Türkiye’de ise iş sağlığı ve güvenliği ile eş değerde kabul edilecek uygulamalar eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Çalışanların iş hayatı boyunca yaşayacağı olaylara karşı güvenliği sağlamak için zorunlu esnaf birlikleri olan lonca teşkilatı ile dayanışma sandıkları kuruldu. Osmanlı Devleti Dönemi’nde dayanışma sandıklarına “*Orta Sandığı*” veya “*Teavün Sandığı*” denilmekteydi. Bununla; hastalanan, ileri yaş nedeniyle iş bırakan ve muhtaç duruma düşen ustalar ile tedavisi mümkün olmayan bir hastalık ve sakatlık nedeniyle iş göremez halde olan usta, kalfa ve çıraklar gibi bütün meslek mensuplarının geçimlerini sağlamak, muhtaç esnaf ve ailelerine yardım etmek, fakir üyelerin ve aile fertlerinden birinin ölümü durumunda cenaze işlemlerini yapmak, esnafa ödünç para vermek gibi destekler verilmekteydi Tüm bunlar dikkate alındığında yardım sandıkları, sosyal sigortaların öncüsü olarak kabul edilebilir¹⁶.

Türkiye’de iş sağlığı ve güvenliğine dair ilk düzenlemeler diğer ülkelerde olduğu gibi XIX. yy’ın ikinci yarısından itibaren madencilik üzerinden yapılmaya

⁹ İş güvenliği, İşverenlerin işçilerin işleri nedeniyle karşılaşacakları tehlikelere karşı alacakları önlemlerin tümüne denir. (Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü**, İstanbul, 1972, s.123.)

¹⁰ S. Kurt, “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinin Türk Mevzuatındaki Yeri*”, s.138.

¹¹ Ivan T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, İstanbul, 2013, s.300.

¹² Ercüment N. Dizdar, **İş Güvenliği**, Trabzon, 2008, s.94.

¹³ **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.2, (Temmuz-Ağustos 2001), s.21.

¹⁴ E. N. Dizdar, **İş Güvenliği**, s.94.

¹⁵ Makbule Tokur, “*İş Sağlığı Hemşireliği*”, **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.5, (Ocak-Şubat 2002), s.12.

¹⁶ Sait Dilik, **Türkiye’de Sosyal Sigortalar İktisadî Açından Bir Tahlil Denemesi**, Ankara, 1971, s.6-8.

başlanmıştır. Bu çalışmalardan ilki, kömür ocaklarındaki çalışma koşullarının ağırlığı ve çoğu işçinin akciğer hastalığına yakalanması sonucu üretimde yaşanan düşüş üzerine Maden-i Hümayun Nazırı Dilaver Paşa¹⁷ tarafından 1865'te yüz maddelik bir nizamnamenin hazırlanması ile başlamıştır. Bu aynı zamanda iş sağlığı üzerine hazırlanan ilk yasal belge idi¹⁸.

1869'da ise Maadin Nizamnamesi yayımlandı. Bu, iş sağlığı ve güvenliği konusuna yaklaşımı bakımından Dilaver Paşa Nizamnamesi'ne göre daha kapsamlı ve gelişmiş bir yapıya sahipti. Nizamname ile işveren; işçinin çalıştığı ortamdaki güvenliğini sağlayacak, kaza ile sonuçlanan olaylarda tazminat ödeyecek ve maden sahasında sağlık teşkilatı kuracaktı¹⁹.

Cumhuriyet Dönemi ile birlikte Türkiye'de kalkınmaya yönelik yoğun bir faaliyet sürecinin yaşandığı görülmektedir. Bu amaçla yurt içinde olduğu kadar yurt dışındaki teşkilatlarla da irtibata geçildi. Bunlar arasında Uluslararası Çalışma Örgütü de (ILO) yer almaktaydı. Türkiye tarafından onaylanan ILO sözleşmeleri arasında; 21 Nisan 1938'de yer altı işlerinde kadınların çalıştırılması, 27 Aralık 1946'da meslek hastalıklarının tazmini ve sanayi işletmelerinde hafta tatili, 14 Temmuz 1950'de iş ve işçi bulma servislerinin kurulması, 5 Mart 1951'de sanayi ve ticarete iş denetimi, 29 Eylül 1959'da deniz iş kollarında çalıştırılacak çocukların asgari yaş sınırı, 29 Mart 1961'de zorla çalıştırmanın kaldırılması, 13 Kasım 1967'de makinelerin koruyucu teçhizatla donatılması, 15 Ocak 1968'de işçilerin iyonizan radyasyonundan korunması, 25 Haziran 1974'te Türk vatandaşlarına ve yabancılara sosyal güvenlik konusunda eşit muamelede bulunulması, 2 Kasım 1984'te gençlerin sağlık muayenesi, 12 Temmuz 1993'te sanayi işlerinde çalıştırılacak çocukların asgari yaş sınırı, 26 Haziran 2000'de sakatlanan işçilerin rehabilitasyonu ve istihdamı, 25 Ocak 2001'de çok kötü şartlarda çocuk işçiliğinin önlenmesi yer almaktaydı²⁰.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 20 Haziran 2012'de kabul edilen 6331 Sayılı "*İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu*" ile işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliğinin

¹⁷ Dilaver Paşa Tunus'ta doğdu. 1855'te Tunus'tan İstanbul'a geldi ve Tersane-i Amire'de görev yaptı. 1861'de Bahriye Livası (Deniz Tuğamiral) oldu. 1865'te Maden-i Hümayun Nazırlığı'na atandı. Bu görevi esnasında Egerli kömür ocaklarında Bahriye İdaresi'ni kurmakla görevlendirildi. 1876'da ferik (Tümamiral) rütbesiyle İstanbul Liman Reisliği'ne atandı. 1897'de emekli oldu. 1899'da İstanbul'da öldü. (Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, I, İstanbul, 2008, s.377, 378.)

¹⁸ *İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değişen ve Gelişen Yüzü İSGGM'nin Son 15 Yılı 2000-2015*, Ankara, 2016, s.3.

¹⁹ *İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değişen ve Gelişen Yüzü ...*, s.8.

²⁰ *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, S.6, (Mart-Nisan 2002), s.21, 22.

sağlanması ve mevcut koşulların iyileştirilmesi için işveren ile işçinin hak, yetki ve sorumlulukları düzenlenmiştir²¹.

1- İş Sağlığı ve Güvenliği Politikalarının Avrupa Tarihindeki Yeri

İş sağlığı ve güvenliği konusu ilk olarak Roma ve Yunan medeniyetleri döneminde ele alınmaya başladı. Bilimsel bakımdan ele alınması ise “*işçi sağlığı ve iş güvenliğinin babası*” tabiri ile anılan İtalyan Klinikçi Bernardino Ramazzini tarafından gerçekleştirildi²². Bunun dışında ABD’de Alice Hamilton, SSCB’de Erisman ve Semasho işçi sağlığı ve güvenliğinin ülkelerindeki öncüleriydi²³.

Ortaçağ Avrupası’nda işçilerin çalışma şartları ve yaşam koşulları huzursuzluklara ve isyanlara neden olabilmekteydi. Yaz döneminde on iki ve kışın sekiz saat çalışılmaktaydı. İngiltere’de dokuma işçileri ayaklanarak 1245’te ilk grevin yaşanmasına neden oldular. Bunun etkisinin bir sonucu olarak İngiltere’de 1349’da ilk çalışma yasası çıkarıldı²⁴.

Her biri hekim olan Percival Pott, Thomas Percival, Charles Turner Thackrah, Jon Thomas Arlidge 1802’de yayımlanan Çırakların Bedeni ve Manevi Sağlıkları Hakkında Kanun’un oluşumunda etkin bir rol oynadılar²⁵. İngiltere’de 1833’te yayımlanan Fabrika Yasası ile gençlerin ve çocukların günde ortalama on iki saat çalışması öngörülmekteydi²⁶. Kadın ve çocukların madenlerde çalıştırılması 1842’de yasaklandı. Fabrikalarda işyeri hekiminin bulundurulması 1844’te zorunlu tutuldu²⁷.

İş sağlığı ve güvenliği hususunda İngiltere’de yaşanan gelişmeler dünyanın gelişmiş ülkelerinin bir kısmını da etkiledi. Bunun sonucunda; İsviçre 1840’ta, Fransa 1841’de, Almanya 1849’da ve ABD’de 1877’de iş sağlığı ve güvenliği üzerine kanunlar hazırlandı²⁸.

Avrupa’da genel olarak Sanayi Devrimi’nin etkisiyle bağımlı bir işçi kütlesi ortaya çıktı. Bunların siyasal bir baskı oluşturmasını engellemek için sosyal sigortalar

²¹<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630.htm> (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2018)

²² Zeynel Arıkoğlu, “*İş Sağlığı ve İş Güvenliği Tanımı ve Amacı*”, **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, s.57.

²³ Gürhan Fişek, “*Çok-Bilimli Eksende İşçi Sağlığı İş Güvenliği*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, L/3, (1995), s.167.

²⁴ Jean Gimpel, **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Ankara, 2004, s.97, 109.

²⁵ G. Fişek, “*Çok-Bilimli Eksende İşçi Sağlığı İş Güvenliği*”, s.167.

²⁶ Karl Marx, **Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili**, (Çev: Alaattin Bilgi), Ankara, 2000, s.271, 277.

²⁷ Halûk Hâdi Sümer, **İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku**, Ankara, 2017, s.13.

²⁸ H. H. Sümer, **İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku**, s.13, 14.

konusu üzerine çalışmaların yapılması gerektiği düşünöldü. Bu amaçla zorunlu sosyal sigortalar üzerine ilk kanun 1883'te Almanya'da İşçi ve Hizmetlilerin Hastalık Sigortası Kanunu ile hayata geçti²⁹. Almanya'daki yasal süreç Avrupa'nın diğer bazı ölkelerini de etkiledi. İsveç'te Alman modelini incelemek için Ekim 1884'te bir kurul oluşturuldu. Danimarka'da Temmuz 1885'te bir kurul toplandı. İsveç'te 1891-1913 döneminde kaza, hastalık ve yaşlılık sigortası uygulamasına geçildi³⁰.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulu ilk kez 1892'de İngiltere'de gönüllü bir jüri tarafından "South Metropolitan Gas Company" adlı işyerinde kuruldu. İşçi sağlığı ve iş güvenliği kurulu dünyanın belli başlı ölkelerinden İsveç'te 1912'de, Çekoslovakya'da 1921'de, Meksika'da 1931'de, Almanya'da 1934'te, Hollanda'da 1937'de, Belçika'da 1946'da ve Fransa'da 1947'de zorunlu olarak çalışma mevzuatına dâhil edildi³¹.

Meslek hastalıklarının bazılarının bildirilmesi 1895'te mecburi tutuldu. 1900 yılına gelindiğinde; işe giriş, belirli dönemlerde sağlık muayenesi, tehlikeli işlerde özel muayene, meslek hastalıklarının bildirilmesi, çalışamaz halde ve sakat kalanlar için özel rapor düzenlenmesi öngöröldü³².

Çalışma hayatıyla ilgili düzenlemeler ilk olarak 1919'da Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) Washington'da düzenlediği ilk uluslararası konferansı sonrası yayımlanan altı sözleşmede yer aldı. Sözleşmelerde; sanayide asgari çalışma yaşı, kadın ve genç işçilerin gece çalıştırılması, kadınların doğumdan önce ve sonra işteki durumu hakkında hükümler bulunmaktaydı³³.

Dünyada iş sağlığı ve güvenliğinin gelişiminde Uluslararası Çalışma Örgütü'nün yanı sıra 1946'da "Dünya Sağlık Örgütü" adlı "World Health Organization" (WHO) ve "Avrupa Komisyonu İş Sağlığı ve Güvenliği Ajansı" denilen "European Agency for Safety and Health at Work" (EU-OSHA) önemli bir yer aldı³⁴.

1948'de yayımlanan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesi ile: "Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır. Herkesin toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenliğe hakkı vardır. Herkesin çalışma, işini serbestçe seçme, adaletli ve elverişli koşullarda çalışma ve işsizliğe karşı korunma hakkı vardır. Herkesin dinlenmeye, eğlenmeye özellikle çalışma süresinin makul ölçülerde sınırlandırılmasına

²⁹ B.C.A., 030.10.0.0.160.167.12.

³⁰ I. T. Berend, **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, s.300.

³¹ Mustafa Çetinkaya, "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları", **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, Ankara, 1992, s.98.

³² H. H. Sümer, **İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku**, s.13.

³³ Erdoğan Karakoyunlu, "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde Yeni Yaklaşımlar", **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.1, (Mayıs-Haziran 2001), s.16.

³⁴ H. H. Sümer, **İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku**, s.14-22.

ve belirli dönemlerde ücretli izne çıkmaya hakkı vardır. Herkesin kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahı için beslenme, giyim, konut ve tıbbi bakım hakkı bulunmaktadır” gibi iş sağlığı ve güvenliğine temas eden hükümler kabul edilmiştir³⁵.

Uluslararası Çalışma Örgütü ve Dünya Sağlık Örgütü komitesi tarafından 1950’de belirlenen iş ve işçi sağlığı uygulamalarının amaçları ise genel olarak şu prensipler üzerine inşa edilmiştir: “Çalışanların beden ve ruh sağlığı ile sosyal hayatlarını en üst seviyede tutmak, çalışma ortamındaki aşırı sıcak, soğuk, gürültü, havasızlık, yetersiz aydınlatma, zehirli gaz, buhar, sıvı, toz, duman, mikroorganizma gibi olumsuz durumlara karşı önlem alarak çalışanları korumak, iş ve işçi uyumu için işçi adayının fizyolojik ve psikolojik yeteneklerine uygun bir çalışma ortamı oluşturmak”³⁶.

ABD’de 1970 yılında “Occupational Safety and Health Act” (OSHA) isminde ilk bağımsız İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu kabul edildi. Almanya Dortmund’ta 1972’de İş Sağlığı ve Güvenliği ve Kaza Araştırma Merkezi kuruldu. İngiltere’de ise “Health and Safety at Work Act” adlı iş sağlığı ve güvenliği kanunu 1974’te onaylandı³⁷.

Avrupa’da 1990-1999 döneminde yaşanan iş kazalarının yüzdelik (%) oranları şöyleydi³⁸:

Yıl	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
İngiltere	1.6	1.4	1.3	1.2	1	1.1	0.9	0.9	0.8	-
Danimarka	3	2	2	2	3	3	3	3	3	2
Finlandiya	3.5	4.1	3.5	3.2	3.2	2.6	2.7	3.1	-	-
Almanya	5.07	4.03	4.68	5.03	4.63	4.24	3.96	3.68	3.42	-
İsviçre	5.3	4.5	3.9	3.3	3.7	3.1	3.2	3.4	3.2	-
Yunanistan	4.6	4.8	5.2	5.3	4.4	4.8	4.4	4	4.1	-
Fransa	8.4	7.4	7.1	6	5.6	4.9	5.3	4.8	4.5	-
İtalya	-	11	10	9	8	7	7	7	8	-
İspanya	14.2	13.4	12.1	11	10.6	10.1	9.8	10.1	9.8	9.5
Rusya	12.9	12.8	13.1	13.9	13.3	13.8	15.5	14.8	14.2	14.4
Türkiye	43.5	45.3	46.8	38.1	28.3	20.8	32.2	29	22.5	18.7

Avrupa Birliği çerçevesinde 2000’li yıllar ile birlikte iş sağlığı ve güvenliği üzerine yeni uygulamalara geçilecektir. Bu bağlamda 2007-2012 strateji planında iş

³⁵ https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2018)

³⁶ M. R. Aktekin, “İşçi Sağlığının Önemi ve Temel Özellikleri”, s.79.

³⁷ H. H. Sümer, **İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku**, s.14.

³⁸ Ünsal Erdem, “İş Kazası İstatistikleri”, **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.3, (Eylül-Ekim 2001), s.6.

kazalarının %25 azaltılması esas alınacaktır. Bunun için mevcut mevzuatların geliştirilmesi, iş sağlığı ve güvenliği için davranış değişikliğinin oluşturulması ve önleyici kültürün geliştirilmesi, bunun için bilgi ve eğitim kalitesinin yükseltilmesi, her bir üye devletin kendi özel uygulamaları kapsamında ulusal stratejilerinin hazırlanmasının teşvik edilmesi amaçlanmıştır³⁹.

2- Türkiye’de İş Sağlığı ve Güvenliği Üzerine Yapılan Çalışmalar

a- Osmanlı Dönemi Uygulamaları

Osmanlı Devleti, Avrupa’da ortaya çıkıp gelişen sanayileşme faaliyetlerini başlangıçta takip edememişti. Genel olarak üretimde küçük el sanatlarının ve tezgâhların ağırlıklı olduğu ülkede XIX. yy’ın başından itibaren modern sanayi işletmelerinin kurulabilmesi için çalışmalara başlandığı görülmektedir. Ancak işletme sayısının ve sanayi bilincinin yeterli seviyede olmaması geniş bir bağımlı işçi kitlesinin oluşmasını engelledi. Bu nedenle işçi-işveren ilişkilerinin düzenlenmesi, işçi haklarının korunması ve işçilerin sosyal güvenlik şartlarının düzenlenmesi gibi konular ele alınmamıştı⁴⁰.

İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları üzerine ilk resmi düzenleme madencilik alanında oldu. Bu amaçla 1865’te Ereğli kömür havzası ile sınırlı “*Dilâver Paşa Nizamnamesi*” hazırlandı⁴¹ ve 1869’da Maadin Nizamnamesi yayımlandı. *Dilâver Paşa Nizamnamesi Dilâver Paşa Nizamnamesi*’ne göre; günlük çalışma süresi on saat olacaktır. Madende işçiler için modern yatacak yerler hazırlanacaktı. Hastalanan işçiler madende bulunacak doktor tarafından tedavi edilecekti. Madende çalışmaları durdurmak ve işçileri toplu olarak işten çıkarmak, maden idaresinin iznine bağlı olacaktır. Nöbet sistemi üzerine ücretli çalışma esası kabul edilecekti. İşçi alacakları diğer alacaklara göre öncelikli olacaktır⁴².

Nizamname o dönemin koşullarına göre bazı olumlu yenilikler getirmekle birlikte sosyal politika bakımından yeterli değildi. Aynı zamanda iş kazaları ve meslek

³⁹ Avrupa Birliği’nde İş Sağlığı ve Güvenliği, (Ed: Fazıl Aydın, Haz: Sakine Ovacılı, Tolga Pekiner), Ankara, 2014, s.24.

⁴⁰ S. Dilik, Türkiye’de Sosyal Sigortalar..., s.11.

⁴¹ Nizamname ile ayrıca maden ocaklarının yönetimi, kömür alma ve teslim yöntemi, maden sorunlarının ele alınması, memurların görev ve yetkileri, maden işçilerinin hakları ele alındı. (Nihat Falay, Recep Emre Erişok, “Zonguldak Kömür Havzası’nın Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Yönetimi, Yabancı Sermayesi ve Devletleştirilmesi”, İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16-18 Ekim 2014, Zonguldak, 2016, s.234.)

⁴² S. Dilik, Türkiye’de Sosyal Sigortalar..., s.11, 12.

hastalıklarına karşı işçileri koruyucu önlemler, kaza ve hastalık durumunda tazminat ödemesi gibi zorunlu hükümler yoktu⁴³.

Maadin Nizamnamesi ise işçi hakları ve işçi güvenliği bakımından Dilâver Paşa Nizamnamesi'ne göre; önemli sayılabilecek yenilikler getirmiştir. Buna göre madenlerde işçiler zorla çalıştırılmayacak, işverenler iş kazalarına karşı koruyucu önlemler alacak, madenlerde bir doktor ve gerekli ilaçlar bulundurulacak, maden işletmecileri kazazedelere ve ölüm durumunda ailelerine tutarı yargı organlarınca belirlenecek bir tazminat ödeyecek, ihmal sonucu yaşanan kazalarda işverenler para cezasına çarptırılacaktı⁴⁴.

Çalışma şartlarına ve işçi-işveren ilişkilerine dair hükümler İslam Hukuk'u çerçevesinde 1876'da Mecelle'de yer almıştır. Burada işçinin işverenin emaneti olduğu, işçinin zarar görmesi durumunda işverenin tazminat ödemesi gerektiği gibi hükümler bulunmaktaydı⁴⁵.

24 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası dokuma, yükleme ve demiryolu gibi alanlarda çalışan işçiler, iş koşullarının düzenlenmesi ve ücret artışı için grevler yapmaya başladı⁴⁶. Bunun üzerine Hükümet tarafından 1908'de "*Ta'til-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanun-u Muvakkat*" yayımlandı. Bu geçici kanun, üzerinde yapılan bir kısım değişiklikler sonrası 1909'da "*Ta'til-i Eşgal Kanunu*" adıyla yeniden çıkarıldı⁴⁷.

Ta'til-i Eşgal Kanunu ile kamuya yönelik hizmetleri yerine getiren kurumlarda sendikalaşma yasaklandı. İhlali durumunda bir hafta ile altı aya kadar hapis veya 1 liradan 25 liraya kadar para cezası uygulanmaktaydı. Bunun dışında kamuya yönelik hizmetlerde greve gidilebilmesi için öncelikle bir uzlaşma yapılması gerektiği belirtilmekteydi. Bu kurala uymadan greve gitmenin cezası ise bir gün ile bir hafta hapis ile 25-100 kuruş para cezası idi⁴⁸.

b- Cumhuriyet Dönemi Uygulamaları

Millî Mücadele yıllarında az sayıdaki küçük işletmelerinde olumsuz şartlar altında yoğun bir işçi kitlesi çalışmaktaydı. İşçilerin çalışma ortamlarını iyileştirmek

⁴³ S. Dilik, *Türkiye'de Sosyal Sigortalar...*, s.12.

⁴⁴ S. Dilik, *Türkiye'de Sosyal Sigortalar...*, s.13.

⁴⁵ H. H. Sümer, *İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku*, s.15, 16.

⁴⁶ Donald Quataert-Erik Jan Zürcher, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950*, (Çev: Cahide Ekiz), İstanbul, 1998, s.118.

⁴⁷ A. Gündüz Ökçün, *Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler-Yorumlar*, Ankara, 1982, s.11.

⁴⁸ A. G. Ökçün, *Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler-Yorumlar*, s.10-15.

için ilk olarak 28 Nisan 1921 tarih ve 114 Sayılı “*Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafîi Umumiyesine Olarak Fűrühtuna Dair Kanun*” yayımlandı. Bu Kanun ile Zonguldak ve Ereğli kömür bölgesinde üretim sırasında ortaya çıkan ve ortama bırakılan kömür tozlarının açık arttırma yoluyla satılarak tutarının işçiler yararına kullanılması uygun görüldü⁴⁹.

İktisat Vekili Mahmut Celâl (Bayar) Bey, TBMM’deki müzakerelerde kanunun ele alınmasında bazı önemli nedenlerin olduğunu söyledi. Buna göre; kömür ithal edilen ülkelerdeki madenleri idare ederek yüksek verim sağlayan ve işçilere önem veren yöntemler Türkiye’de de uygulanmak zorundaydı. Yurtdışındaki bazı ülkelerde madenlerde çalışmak için eğitim veren okullar bulunmaktaydı. İşçiler madenlerin yakınında aileleri ile beraber kaldıkları, banyosu olan evlerde kalabilmekteydi. Çalışanlara bakmak ve hastalıkları ile ilgilenmek için hastaneler açılmıştı. Yevmiye ile geçinebilmeleri ve bazı tüketim maddelerini yetiştirebilmeleri için bir iktisat teşkilâtı ve kooperatif şirketleri vardı. Aynı zamanda kaza geçiren işçiye yardım şirketleri destekte bulunmaktaydı. Celal Bey, buna karşın Türkiye’de işçilerin giyim-kuşamlarının kötü olduğunu, bir kısmının on beş gün çalışıp, on beş gün memleketlerine gittiklerini söyledi. İşçilerin bir kısmının yatacak, yiyecek, giyecek ve yakacak sıkıntısı çektiklerini belirtti. Yevmiyenin 80 kuruş olduğunu ancak ekmek bedeli için 40 kuruş kesildiğine dikkat çekti. Üretim sonrası biriken kömür tozlarından elde edilecek gelirin işçiye verilmesi durumunda kendi hayatını düzene sokabileceğini vurguladı ve madenlerin geleceği için madenlerde muntazam bir işçi hayatını oluşturarak belirli bir düzen oluşturmak istediklerini söyledi⁵⁰.

İşçilerin hayat şartlarını iyileştirmek ve işveren ile ilişkilerini düzenlemek için 10 Eylül 1921 tarih ve 151 Sayılı “*Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun*” çıkarıldı. Böylece maden ocakları yakınında işçinin ikametgâhı ve sıhhati için konut ve hamam yapılacaktı. Maden işçileri zorla işe alınmayacak ve angaryaya müsaade edilmeyecekti. Maden ocaklarında 18 yaşından küçükler çalıştırılmayacaktı. Yevmiye mesaisi sekiz saat olacaktı. Bunun üzerinde zorla çalıştırılmayacaktı. Ancak iki tarafın rızası ile sekiz saatin üzeri mesai verilirse yevmiye iki kat mukabilinde ödenecekti. Madenciler hasta veya kazazede işçileri ücretsiz tedavi ettirecek, maden ocağı yakınında hastane, eczane kurduracak ve doktor bulunduracaktı. Ölen işçilerin varisleri, İktisat Vekâleti veya Amele Müfettişliği

⁴⁹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC), 10/I, İ: 2, Ankara, 1921, s.122.

⁵⁰ TBMMZC, 10/I, İ: 2, Ankara, 1921, s.28.

aracılığıyla tazminat davası açabilecekti. İşçiler için tedbir ve yardım sandıkları kurulacaktı⁵¹.

Cumhuriyet Dönemi'nde işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin 17 Şubat-4 Mart 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nde bir takım kararlar alındı. Bunlar arasında; özellikle verem gibi bulaşıcı hastalıklardan işçileri korumak için sanatoryumlar, tecrithaneler ve hastanelerin kurulması, Ta'til-i Eşgal Kanunu'nun işçinin lehine yeniden düzenlenmesi, sanayi işçilerine verilen bir saat dinlenme süresi dışında sekiz saat mesai hakkının tanınması, maden ocaklarında on sekiz yaşından küçükler ile kadınların istihdam edilmemesi, genel sanat müesseselerinde ve gümrüklerde on iki yaşından küçüklerin çalıştırılmaması veya hafif işlerde en az dört saat çalıştırılması, işçilere haftada bir gün izin verilmesi yer almaktaydı⁵². Ancak bu kararlar uygulamaya konulmadı.

1924 tarihli ve 394 Sayılı “*Hafta Tatili Hakkında Kanun*” ile işçinin altı günden fazla çalıştırılması yasaklanıp haftada bir gün izin verilmesi gerektiği belirtilmekteydi⁵³. 1925'te yayımlanan “*Takriri Sükûn*” yasası ile bütün işçi eylemleri yasaklandı⁵⁴. 22 Nisan 1926'de çıkarılan 818 Sayılı “*Borçlar Kanunu*” ile işveren çalıştırdığı işçinin maruz kaldığı tehlikelere karşı önlem almak zorundaydı⁵⁵. 30 Nisan 1930'da kabul edilen 1593 Sayılı “*Umumî Hıfzıssıhha Kanunu*” ile işverenlerin işyeri hekimi bulundurma zorunluluğu olacaktı. On iki yaşından küçük çocukların fabrika, imalathane ve maden işlerinde amele ve işçi olarak çalıştırılması yasaklandı. 12-16 yaş aralığındaki çocuklar sekiz saatten fazla mesaide bulunamayacaktı. Aynı yaş grubundakiler akşam sekizden, diğer tüm işçiler gece on ikiden sonra, hamileler doğumdan üç ay önce kesinlikle çalıştırılmayacaktı. Yüz ile beş yüz arasında işçi çalıştıran işletmeler bir revir, beş yüzün üzerindeki ise yüz kişiye bir yatak düşecek şekilde birer hastane açmak zorundaydı⁵⁶.

Türkiye'de henüz kapsamlı bir sanayileşme faaliyetinin olmadığı 1930'lardan önce işçilerin çoğu tarım mevsiminde köylere gitmekteydi. Bu durum sosyal sigorta uygulamasını engelleyen bir unsurdur. 1930'lardan itibaren artan sanayi işletmeleri ve

⁵¹ TBMMZC, 12/I, İ: 2, Ankara, 1921, s.176, 177.

⁵² A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar*, Ankara, 1971, s.430-432.

⁵³ TBMMZC, 4/II, İ: 1, Ankara, 1924, s.183.

⁵⁴ Bakiye Çiçekoğlu, “*Ülkemizde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatı*”, *İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991*, Ankara, 1992, s.103.

⁵⁵ TBMMZC, 24/II, İ: III, Ankara, 1926, s.629.

⁵⁶ TBMMZC, 18/3, İ: 3, Ankara, 1930, s.222, 223.

sabit işçi sınıfı ile birlikte sosyal sigorta bilinci oluşmaya başladı⁵⁷. Buna bağlı olarak 8 Haziran 1936'da kabul edilen 3008 Sayılı “*İş Kanunu*” yayımlandı. Bu kanun ile birlikte işverenler çalışanlarının sağlığını korumak ve güvenliğini sağlamak ve bunun için bir dâhili talimatname hazırlamak mecburiyetindeydi. İşverenler iş nedeniyle hastalanan çalışanlarını İktisat ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından hazırlanan nizamnameler doğrultusunda tedavi ettirecek ve yevmiyelerinin yarısını ödeyecekti. Sekiz saatten az çalışanlar yarım, sekiz saat çalışanlar bir saat dinlenebileceklerdi. Sanayiye ait işlerde on sekiz yaşında olmayan erkek çocuklar ile her yaştaki kız ve kadınların gece çalıştırılmaları yasaklandı⁵⁸. İş Kanunu ile Türkiye’de sosyal sigortanın kurulmasında bir öncü rol üstlenmiştir⁵⁹. Kanunda dikkat çeken bir başka nokta ise iş sağlığı ve güvenliğinin “*sağlık koruma*” ve “*iş emniyeti*” tabiri ile belirtilmiş olmasıdır.

Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Kâtibi Recep Peker bu kanunun hazırlanması için uzun yıllar çalıştıklarını ve kanunun yeni kurulan Cumhuriyet rejiminin en esaslı noktalarından birisini oluşturacağını söylemiştir. Aynı zamanda liberal devlet düzeni içinde işçi ile patron veya proleter ile burjuva sınıfının iki düşman cephe halinde birbirine karşı olmalarının bu kanunla önleneceğini ve Türkiye’deki iş hayatının yeni rejimin istediği bir şekilde düzenleneceğini belirtmiştir⁶⁰.

Bu süreçte uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı⁶¹ (1934-1938) ile kurulan fabrikalarda iş sağlığı ve güvenliği üzerine bir takım uygulamalar gerçekleştirildi. Bu amaçla Etibank ve Sümerbank tarafından işçilere ücretsiz yemek ve iş elbisesi verilmekteydi⁶². Salgın ve mesleki hastalıklar ile mücadelede önlemler alınmaktaydı. İş kazaları ve işçi ölümünde ise ailelere çeşitli yardımlarda bulunulmaktaydı⁶³.

İşçilerin sağlıklı ve konforlu konutlarda barınmaları için bazı fabrikaların yakınında işçi mahalleleri kuruldu. Buralarda; konforlu işçi evleri, kadın ve erkek bekâr pavyonları, kreş, ilkokul, çocuk bahçesi, spor alanları vardı. Her işçi evi kendisine ait

⁵⁷ Sait Dilik, *Türkiye’de Sosyal Sigortalar İktisadî Açından Bir Tahlil Denemesi*, Ankara, 1971, s.3.

⁵⁸ **TBMMZC**, 12/V, İ: 1, Ankara, 1936, s.843-850.

⁵⁹ **B.C.A.**, 030.10.0.0.160.167.12.

⁶⁰ **Ulus**, 9 Haziran 1936, s.1.; **Cumhuriyet**, 9 Haziran 1936, s.1, 7.; **Tan**, 10 Haziran 1936, s.6.

⁶¹ Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı İktisat Vekâleti’nin 17 Nisan 1934 tarihli gizli karar ile yürürlüğe konuldu. (Yahya Sezai Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Ankara, 1982, s.355, 356.; Mehmed Gökhan Polatoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2018, s.96.)

⁶² **B.C.A.**, 030.10.0.0.167.160.6.

⁶³ **Sümerbank**, Ankara, 1945, s.66.; M. G. Polatoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)**, s.105.

ortalama 250 m²'lik bir bahçeye sahipti. İşçiler burada boş zamanlarını toprakla uğraşarak geçirmekte böylece bedeni ve ruhi yorgunluklarını atmakta ve aynı zamanda yetiştirdikleri ürünleri değerlendirerek bütçelerine katkı sağlamaktaydılar⁶⁴.

İş sağlığı ve güvenliği için sigorta uygulaması önemli bir yer teşkil etmekteydi. Bu amaçla kurulması planlanan işçi sigorta idaresi için Uluslararası İş Bürosu Sosyal Sigortalar Bölümü Şefi Oswald Stein'in Türkiye'ye davet edilmesi İcra Vekilleri Heyeti tarafından 27 Nisan 1939'da kabul edildi⁶⁵.

Türkiye'de 1945'e kadar bir sosyal güvenlik sistemi ise henüz kurulmamıştı. İlk olarak 27 Haziran 1945'te 4772 Sayılı "*İş Kazalarıyla Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu*"⁶⁶, 9 Temmuz 1945'te 4792 Sayılı "*İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu*" yayımlandı⁶⁷. 1961 Anayasası'nın 48. Maddesi'nde⁶⁸ ve 1982 Anayasası'nın 60. Maddesi'nde herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtildi⁶⁹.

1945'te Çalışma Bakanlığı'nın kurulması ile iş hayatının düzenlenmesi ve sosyal güvenliğin sağlanması için daha etkin bir teşkilatlanma sağlanmıştır⁷⁰. 1946'da "*Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı*" teşkil edilmiştir. Bakanlığın teşkilat ve görevleri 1985'te çıkan bir Kanun Hükmünde Kararname ile yeniden düzenlenmiştir. Bununla birlikte işçi sağlığı ve iş güvenliğini sağlayacak önlemlerin alınması yetkisi İşçi Sağlığı Daire Başkanlığı'na verilmiştir. Başkanlık; İş Kanunu'nun işçilerin sağlığına ve güvenliğine ilişkin hükümlerini uygulamak, İş Kanunu kapsamı dışında kalan iş yerlerinde çalışanların iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı korunmalarını sağlayacak tedbirleri almak, işçi sağlığı ve iş güvenliği, iş kazaları ve meslek hastalıkları hakkında inceleme, araştırma, eğitim ve mevzuat ile ilgili çalışmalar yapmak gibi görevlerde bulunacaktı⁷¹.

Türkiye'de 1946-1948 döneminde yaşanan iş kazaları, meslek hastalıkları ve toplam sigortalı sayısı şöyleydi⁷²:

Yıl	İş Kazası	Meslek Hastalığı	Sigorta Vakası
1946	4.168	41	6.563
1947	11.379	166	26.313

⁶⁴ **Arkitekt**, S.145-146, (1944), s.9, 10.

⁶⁵ **B.C.A.**, 030.18.01.02.86.36.7.

⁶⁶ **TBMMZC**, 18/VII, T: 2, Ankara, 1945, s.775.

⁶⁷ **TBMMZC**, 19/VII, T: 2, Ankara, 1945, s.833.

⁶⁸ **T.C. Resmî Gazete**, S.10816, (31 Mayıs 1961), s.4704.

⁶⁹ **T.C. Resmî Gazete**, S.17844, (20 Ekim 1982), s.15.

⁷⁰ **B.C.A.**, 030.10.0.0.160.167.12.

⁷¹ Bakiye Çiçekoğlu, "*Ülkemizde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatı*", **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, Ankara, 1992, s.103.

⁷² **B.C.A.**, 030.10.0.0.160.167.12.

1948	13.609	524	34.412
------	--------	-----	--------

Tablodan da anlaşılacağı üzere iş kazası oranı 1946'ya göre 1947'de %37 ve 1948'de %63, meslek hastalığı 1946'ya göre 1947'de %102 ve 1948'de %539 artmıştır⁷³.

İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını daha etkin bir hale getirmek için 4 Kasım 1957'de 6900 Sayılı “*Maluliyet, İhtiyarlık ve Ölüm Sigortaları Kanunu*” kabul edildi⁷⁴. 24 Temmuz 1963'te 274 Sayılı “*Sendikalar Kanunu*” yürürlüğe girdi. Böylece; işçilerin veya işverenlerin mesleki bilgileri, genel kültürleri, millî tasarruf bilinci ve reel verimliliği arttırılacak, bunun için kurs ve konferanslar düzenlenecek, işçilerin boş zamanlarını iyi bir şekilde değerlendirmeleri için sağlık ve spor tesisleri ve kütüphaneler kurulacaktı⁷⁵.

Bakanlar Kurulu tarafından 17 Temmuz 1964'te kabul edilen 506 Sayılı “*Sosyal Sigortalar Kanunu*”⁷⁶ ile iş kazaları ve meslek hastalıkları durumunda çalışanlara sağlık yardımı yapılacaktı. Geçici iş göremezlik süresi boyunca günlük ödenek verilecekti. Sürekli iş göremezlik durumunda ise çalışanlara belirli bir gelir bağlanacaktı. Protez araç ve gereçleri temin edilerek bunların takılması, onarımı ve yenilenmesi sağlanacaktı. İş kazası⁷⁷ veya meslek hastalığı nedeniyle bedenene veya ruhen zarar gören bir kişi yurt içinde gerekli tedaviyi alamadıysa yabancı bir ülkeye gönderilebilecekti. İş göremezlik derecesinin düşürülebileceği kurum sağlık tesisleri sağlık kurulu raporu ile tespit edilmişse yanında bulunacak kimselerin yol parası, konaklama ve tedavi masrafları ödenecekti. Ölüm durumunda cenaze masrafları karşılanacak ve ölen işçinin hak sahiplerine gelir bağlanabilecekti⁷⁸.

Türkiye’de 1950-1957 döneminde tedavi gören işçi, yatılan gün ve muayene miktarına bakıldığında⁷⁹:

Yıllar	Yatarak Tedavi Gören	Yatılan Gün	Poliklinikte Muayene
--------	----------------------	-------------	----------------------

⁷³ B.C.A., 030.10.0.0.160.167.12.

⁷⁴ TBMMZC, 17/II, İ: 3, Ankara, 1957, s.178.

⁷⁵ T.C. Resmî Gazete, S.11462, (24 Temmuz 1963), s.3.

⁷⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 17/1, T: 2, Ankara, 1964, s.1178.

⁷⁷ İş kazası, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından: “*Önceden planlanmamış, çoğu zaman yaralanmalara, makine ve teçhizatın zarara uğramasına veya üretimin bir süre durmasına yol açan olay*” olarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) “*Belirli bir zarar veya yaralanmaya yol açan önceden planlanmamış beklenmedik bir olay*” olarak tanımlanmaktaydı. (Dilek Baybora, “*Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Güvenlik Sistemi İçindeki Yeri*”, **International Conference on Eurasian Economies 2013**, s.328.)

⁷⁸ T.C. Resmî Gazete, S.11766, (29 Temmuz 1964), s.2.

⁷⁹ B.C.A., 030.01.0.0.106.666.1.

1950	1.247	16.922	23.587
1951	12.231	117.926	312.676
1952	16.973	211.579	509.859
1953	23.205	303.786	876.573
1954	25.933	314.063	1.070.381
1955	32.839	359.678	1.195.888
1956	32.000	408.000	1.550.000
1957	35.700	464.000	1.980.000

İlk iş kanununun ardından değişen ve gelişen şartlar itibariyle yeni düzenlemelere ihtiyaç duyuldu. Bu amaçla 28 Temmuz 1967’de 931 Sayılı “*İş Kanunu*” kabul edildi ve 76. Madde ile bir “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulu*” teşkil edildi. Kurulun açılması Çalışma Bakanlığı tarafından gerekli görülen işyerlerinde zorunlu olacaktır⁸⁰.

İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak 26 Mart 1969’da İş Sağlığı ve Güvenliği Merkezi kuruldu⁸¹. Bakanlar Kurulu tarafından “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları Hakkında Tüzük*” 5 Haziran 1969’da⁸², “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü*” 22 Aralık 1969’da⁸³ ve “*Yapı İşlerinde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü*” 10 Kasım 1970’de kabul edilerek yürürlüğe konuldu⁸⁴. Yeni düzenlemeler sonucu 1475 Sayılı “*İş Kanunu*” 25 Ağustos 1971’de kabul edildi⁸⁵. Bununla işveren, işe giren her işçiye en geç on beş gün içinde çalışma ve kimlik kartı verecekti. İşçi ve ailelerinin temel ihtiyaç maddelerini alabilecekleri kantinler açılacaktı. Yüzden fazla işçinin olduğu işletmelerde iki sakat ve iki eski hükümlü istihdam edilebilecekti⁸⁶.

Çalışma Bakanlığı tarafından çıkarılan 31 Ocak 1973 tarih ve 7/5734 sayılı karar doğrultusunda çıkarılan “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları Hakkında Tüzük*” ile işveren, devamlı olarak elli işçi çalıştıran ve altı aydan fazla faaliyette bulunan sanayi işletmelerinde bir işçi sağlığı ve iş güvenliği kurulu açacaktı⁸⁷.

Sosyal Güvenlik Kurumu istatistiklerine göre en çok iş kazası kömür ve linyit ocaklarında yaşanmakta bunu inşaat işleri izlemekteydi. Meslek hastalıklarında ise ilk

⁸⁰ T.C. Resmî Gazete, S.12672, (12 Ağustos 1967), s.10.

⁸¹ İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değişen ve Gelişen Yüzü ..., s.3.

⁸² B.C.A., 030.18.01.02.235.42.1.

⁸³ B.C.A., 030.18.01.02.243.82.8.

⁸⁴ B.C.A., 030.18.01.02.259.79.6.

⁸⁵ T.C. Resmî Gazete, S.13943, (1 Eylül 1971), s.2.; Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, LXVI, Ankara, 1971, s.443.

⁸⁶ T.C. Resmî Gazete, S.13943, (1 Eylül 1971), s.6, 7.

⁸⁷ T.C. Resmî Gazete, S.14453, (19 Şubat 1973), s.2.

sırada metal cevheri madenciliği, ardından kömür ve linyit madenciliği ve üçüncü olarak makine ve ekipman kurulumu yer almaktaydı⁸⁸.

Cumhurbaşkanlığının 4-1040 Sayılı tezkeresi ile 17 Kasım 1974'te “*Sosyal Güvenlik Bakanlığı*” kuruldu. Çalışma Bakanlığı ile Sosyal Güvenlik Bakanlığı 13 Aralık 1983'te kabul edilen 184 Sayılı Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile birleştirilerek “*Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı*” kuruldu⁸⁹. Bakanlık teşkilatlanması dâhilinde 4 Ekim 2000 tarihli 618 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile “*Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı*” ve “*İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü*” teşkil edildi⁹⁰.

İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında: İş sağlığı ve güvenliği konularında çalışmalarda bulunmak, mevzuatın uygulanmasını sağlamak, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi için araştırmalar yapmak, ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak, çalışanlara iş sağlığı ve güvenliği hakkında eğitim verecek teşkilatlanmayı sağlamak yer almaktaydı⁹¹.

Türkiye'de 1980-2000 döneminde sigortalı işçi sayısı, yaşanan iş kazası, hastalık ve ölüm vakasına bakıldığında⁹²:

Yıl	Sigortalı İşçi	İş kazası sayısı	Meslek hastalığı	Ölüm
1980	2.204.807	159.600	528	1.320
1981	2.228.439	165.101	573	1.173
1982	2.264.788	147.118	551	988
1983	2.327.245	145.296	586	1.324
1984	2.439.016	152.650	599	1.096
1985	2.607.865	148.027	653	1.075
1986	2.815.230	150.821	542	1.321
1987	2.878.925	158.836	736	1.149
1988	3.140.071	171.769	695	1.475
1989	3.271.013	159.463	862	1.459
1990	3.446.502	155.857	1.202	1.565
1991	3.598.315	130.278	1.158	1.631
1992	3.796.702	139.464	1.225	1.776
1993	3.976.202	109.563	1.075	1.516
1994	4.202.616	92.087	1.280	1.191

⁸⁸ (Dilek Baybora, “*Türkiye’de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Güvenlik Sistemi İçindeki Yeri*”, **International Conference on Eurasian Economies 2013**, s.331.)

⁸⁹ <https://www.csgb.gov.tr/home/Contents/Bakanlik/Tarihce> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

⁹⁰ <https://www.csgb.gov.tr/home/Contents/Bakanlik/Tarihce> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)

⁹¹ **İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değişen ve Gelişen Yüzü** ..., s.13, 14.

⁹² **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.5, (Ocak-Şubat 2002), s.22.

1995	4.410.744	87.960	975	919
1996	4.624.330	86.807	1.115	1.492
1997	5.066.745	98.318	1.055	1.473
1998	5.558.582	93.295	1.400	1.094
1999	5.832.215	77.955	1.025	1.333
2000	5.254.125	74.847	803	1.173

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık süreci 10-11 Aralık 1999'daki Helsinki Zirvesi'nden itibaren başladı. 8 Kasım 2000'de Katılım Ortaklığı Belgesi açıklandı. Bununla bağlantılı olarak hazırlanan bir ulusal program 19 Mart 2001'de Bakanlar Kurulu tarafından onaylandı⁹³. 2004 yılı sonuna kadar kısa ve orta vadeli çalışmalar kapsamında ulusal programın sosyal politika ve istihdam bölümünde işçi sağlığı ve iş güvenliği ile ilgili olarak; çocuk işgücü sorununun çözülmesi ve sendikal hakların genişletilmesi gibi hususlara değinilmekteydi⁹⁴.

TBMM'de 20 Haziran 2012'de kabul edilen 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile işveren, çalışanların işle ilgili sağlık ve güvenliğini sağlamakla yükümlü olup bu kapsamda, mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesini sağlamakla yükümlü kılınmıştır⁹⁵.

Türk Silahlı Kuvvetleri, genel kolluk kuvvetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığında görev yapan, afet ve acil durum birimlerinin müdahale faaliyetlerinde bulunan, ev hizmetlerinde istihdam edilen, çalışan istihdam etmeksizin kendi adına mal ve hizmet üretimi yapan, hükümlü ve tutuklulara yönelik infaz hizmetlerinde bulunanlar hariç kamu ve özel sektöre ait bütün işlere ve işyerlerine, bu işyerlerinin işverenleri ile işveren vekillerine, çırak ve stajyerler de dâhil olmak üzere tüm çalışanlarına faaliyet konularına bakılmaksızın uygulanmaktadır⁹⁶.

⁹³ E. Karakoyunlu, "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde Yeni Yaklaşımlar", s.16.

⁹⁴ <https://www.mevzuatdergisi.com/2000/11a/01.htm> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

⁹⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2018)

⁹⁶ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2018)

SONUÇ

İngiltere’de XVIII. yy’da buharın bir enerji unsuru olarak makinede kullanılması Sanayi Devrimi’ni beraberinde getirdi. Bu durum fabrikaların, kırdan kentte göçün ve işçi miktarının artışına neden oldu. Zamanla çalışma ortamlarında; angarya yönteminin uygulanması, ücret dengesizliği, barınma ve iâşe sıkıntısı, sağlık ve güvenlik önlemlerinin alınmaması gibi unsurlar işçi-işveren ilişkileri ile çalışma koşullarının yeniden düzenlenmesinin gerekliliğini ortaya çıkardı.

İngiltere’de ilk kez 1819-1891 döneminde çıkarılan kanunlarda işçi sağlığı ve iş güvenliği kavramına yer verildi. Buna mukabil 1839-1877 arasında sırasıyla Almanya, İsveç, Fransa ve ABD’de de işçi sağlığı ve iş güvenliği hakkında kanunlar yayımlandı. XX. yy’a gelindiğinde Avrupa’da iş sağlığı ve güvenliği üzerine daha çok eğitim ve uygulama amaçlı kurumlar açıldı. Bu doğrultuda İngiltere’de 1945’te Mesleki Sağlık ve Güvenlik Enstitüsü, Almanya’da 1972’de İş Güvenliği ve Kaza Araştırma Merkezi faaliyete geçti.

İş sağlığı ve güvenliğinin Türkiye’deki uygulamalarına bakıldığında ise XIX. yy’ın ortalarından itibaren sanayileşme faaliyetlerinin kendisini gösterdiği ve özellikle çalışma şartlarının ağır ve kaza, hastalık ve ölüm oranlarının oldukça yüksek olduğu madencilik işleri üzerine önlemlerin alındığı sonucuna ulaşılabılır. Bu amaçla ilk olarak Maden-i Hümayun Nazırı Dilaver Paşa tarafından 1865’te bir nizamname hazırlandı. Bu aynı zamanda iş sağlığı konusundaki ilk resmî belge niteliği taşımaktadır. 1869’da yayımlanan Maadin Nizamnamesi ise iş sağlığı ve güvenliğine yönelik daha geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Nizamnamede işverenin işçiye karşı sorumlulukları, alması gereken tedbirler, madende hekim ve ilk yardım malzemesinin bulundurulması ve tazminat gibi esas teşkil edici hükümler yer almıştır.

Milli Mücadele yıllarında ise işçilerin çalışma ve yaşam koşullarını düzenleyen kanunlar yayımlandı. Bu amaçla çalışma şartlarının ağır ve tehlikeli olduğu maden ocakları üzerine yasal düzenlemeler yapıldı. İlk olarak 28 Nisan 1921’de 114 Sayılı Zonguldak ve Ereğli Havza-i Fahmiyesinde Mevcut Kömür Tozlarının Amele Menafîi Umumiyesine Olarak Fûrûhtuna Dair Kanun ve 10 Eylül 1921’de 151 Sayılı Ereğli Havzai Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Mûteallik Kanun yayımlandı. Buna göre maden ocaklarında angarya usulü yasaklanarak, işçinin çalıştırılma yaşı, süresi, yevmiye miktarı belirlendi. Türkiye’de ilk kez çalışma süresi sekiz saat olarak belirtildi. 1926 tarihli Borçlar Kanunu ile de iş kazalarına karşı sigorta yöntemi gündeme alındı.

Özellikle 1930’lu yıllardan itibaren sanayileşme faaliyetlerinin artması sonucu bir işçi kitlesi ortaya çıktı. İş ortamında meydana gelecek kaza ve hastalıkları önlemek için çalışmalar yapılmaya başlandı. 1930’da kabul edilen Umumi Hıfzıssıhha Kanunu doğrultusunda işçilere kaza, hastalık ve analık durumlarında sağlık yardımları yapılacaktı. On iki yaşından küçükler ise işçi ve çırak olarak çalıştırılmayacaktı.

1964’teki İş Kazası ile Meslek Hastalıkları Sigortası ile Sosyal Sigortalar Kurumu’na işyerlerini teftiş, kontrol ve denetleme yetkisi verilerek iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanmasına çalışıldı. 1971 tarihli İş Kanunu ile işveren, işyerinde işçilerin sağlığını ve güvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmakla yükümlü olacaktı. İşveren kaza olduğu zaman en geç iki gün içinde kazayı bölge çalışma müdürlüğüne bildirmek zorundaydı. Ağır ve tehlikeli işlerde çalışacakların işe girişlerinde sağlık raporu alması gerekmektedir. Bu hükümlere uymayan işveren hakkında alınmayan her işçi sağlığı veya iş güvenliği tedbiri için en az 30.000 lira para cezası uygulanacaktı. 11 Ocak 1974 tarihli İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü ile ise işyerlerinde bulunması gereken sağlık şartları belirtildi. İşyerlerinde kullanılan alet, makina ve hammaddeler nedeniyle çıkabilecek hastalıklara engel olacak tedbirlerin neler olduğu üzerinde duruldu.

Türkiye’deki çalışma hayatının ve iş sağlığı ve güvenliğinin düzenlenmesi bakımından; 1983’te Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın, 2000’de Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı ve İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü’nün kurulması önemli adımlar arasında yer almaktaydı.

Son uygulamalar kapsamında iş sağlığı ve güvenliği üzerine yapılan önceki çalışmalar “*reaktif yaklaşım*” olarak adlandırılan işyerlerinde iş kazası ve meslek hastalığı olmaması için önceden tedbir almak yerine iş kazası ve meslek hastalığı olduktan sonra yapılan uygulamaları kapsamaktaydı. Gerçekleştirilen son çalışmalar sonucu TBMM’de 20 Haziran 2012’de kabul edilen 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile “*proaktif yaklaşım*” adı verilen işyerlerinde iş kazası ve meslek hastalığı olmaması için önceden tedbir alma ve çalışmalar yapma anlayışı getirilmiştir.

KAYNAKÇA

1- Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

2- Resmî Yayınlar

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)

T.C. Resmî Gazete

3- Süreli Yayınlar

a) Gazeteler

Cumhuriyet

Tan

Ulus

4- Ansiklopedi ve Sözlük

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Ekonomi Sözlüğü**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1972.

Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

5- Kitaplar

Avrupa Birliği'nde İş Sağlığı ve Güvenliği, (Ed: Fazıl Aydın, Haz: Sakine Ovacılı, Tolga Pekiner), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, 2014.

BAŞAR, M. Sinan-SİNCAR Selçuk, **İş Sağlığı ve Güvenliği Bilgi Sistemi**, Sage Yayıncılık, Ankara, 2014.

BEREND, Ivan T., **20. Yüzyıl Avrupa İktisat Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

DİLİK, Sait, **Türkiye'de Sosyal Sigortalar İktisadî Açıdan Bir Tahlil Denemesi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

DİZDAR, Ercüment N., **İş Güvenliği**, Murathan Yayınevi, Trabzon, 2008.

GİMPEL, Jean, **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Yenigün Matbaası, Ankara, 2004.

HOOVER, Herbert Clark - HOOVER, Lou Henry, **Georgius Agricola De Re Metallica**, Dover Publications, New York, 1950.

İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16-18 Ekim 2014, Zonguldak, 2016.

İş Sağlığı ve Güvenliğinin Değişen ve Gelişen Yüzü İSGGM'nin Son 15 Yılı 2000-2015, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara, 2016.

İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İşçi Sağlığı Daire Başkanlığı, Ankara, 1992.

MARX, Karl, **Kapital: Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili**, (Çev: Alaattin Bilgi), Ankara, 2000.

ÖKÇÜN, A. Gündüz, **Ta'til-i Eşgal Kanunu, 1909 Belgeler-Yorumlar**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1982.

_____, **Türkiye İktisat Kongresi 1923-İzmir Haberler-Belgeler-Yorumlar**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

POLATOĞLU, Mehmed Gökhan, **Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin İlk Planlı Dönem Sanayileşme Faaliyetleri (1934-1938)**, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2018.

QUATAERT, Donald-ZÜRCHER, Erik Jan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, (Çev: Cahide Ekiz), İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.

SÜMER, Halûk Hâdi, **İş Sağlığı ve Güvenliği Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara, 2017.

Sümerbank, Ankara, 1945.

TANİLLİ, Server, **Uygarlık Tarihi**, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.

TEZEL, Yahya Sezai, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Olgaç Matbaası, Ankara, 1982.

6- Makaleler

AKTEKİN, M. Rıfki, "*İşçi Sağlığının Önemi ve Temel Özellikleri*", **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı İşçi Sağlığı Daire Başkanlığı, Ankara, 1992, s.78-80.

ARIKOĞLU, Zeynel, "*İş Sağlığı ve İş Güvenliği Tanımı ve Amacı*", **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, s.55-64.

BAYBORA, Dilek, "*Türkiye'de İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ve Sosyal Güvenlik Sistemi İçindeki Yeri*", **International Conference on Eurasian Economies 2013**, s.328-336.

- ÇETİNKAYA, Mustafa, “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları”, **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, Ankara, 1992, s.98-102.
- ÇİÇEKOĞLU, Bakiye, “Ülkemizde İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Mevzuatı”, **İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Sempozyumu 4-10 Mayıs 1991**, Ankara, 1992, s.103-109.
- ERDEM, Ünsal, “İş Kazası İstatistikleri”, **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.3, (Eylül-Ekim 2001), s.2-6.
- G. Franco, “*Ramazzini and Workers’ Health*”, **The Lancet**, Vol. 354, September 4, 1999, p.858-861.
- GÜVEN, Rana, “İşyeri Hekimliği”, **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.1, (Mayıs-Haziran 2001), s.24-26.
- FALAY, Nihat - ERİÇOK, Recep Emre, “*Zonguldak Kömür Havzası’nın Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Yönetimi, Yabancı Sermayesi ve Devletleştirilmesi*”, **İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu Bildirileri 16-18 Ekim 2014**, Zonguldak, 2016, s.229-244.
- FİŞEK, Gürhan, “*Çok-Bilimli Eksende İşçi Sağlığı İş Güvenliği*”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, L/3, (1995), s.167-172.
- KARAKOYUNLU, Erdoğan, “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde Yeni Yaklaşımlar*”, **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.1, (Mayıs-Haziran 2001), s.16-17.
- KURT, Sadun, “*İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinin Türk Mevzuatındaki Yeri*”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.24, (1972), s.137-158.
- TOKUR, Makbule, “*İş Sağlığı Hemşireliği*”, **İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi**, S.5, (Ocak-Şubat 2002), s.11-13.

7- Elektronik Kaynaklar

- <https://www.csgb.gov.tr/home/Contents/Bakanlik/Tarihce> (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2018)
- https://www.unicef.org/turkey/udhr/_gi17.html (Erişim Tarihi: 23 Ekim 2018)
- <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120630.htm> (Erişim Tarihi: 24 Ekim 2018)
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6331.pdf> (Erişim Tarihi: 29 Ekim 2018)
- <https://www.mevzuatdergisi.com/2000/11a/01.htm> (Erişim Tarihi: 1 Kasım 2018)

FOTOĞRAFLAR

F.1: İşçi sağlığı ve iş güvenliğinin kurucusu olarak kabul edilen Bernardino Ramazzini

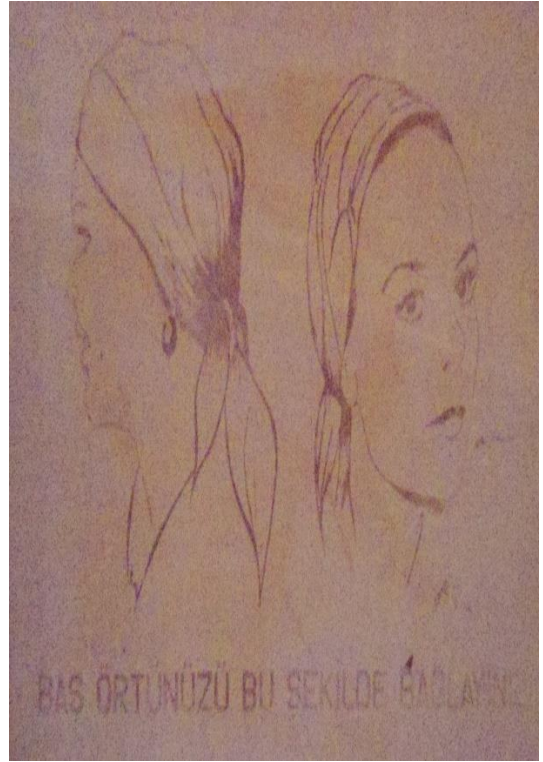
F.2: Türkiye’de İş sağlığı ve güvenliği uygulamaları üzerine ilk resmi düzenlemeyi gerçekleştiren Dilaver Paşa

F.3: Genç ve çocuk işçiler yemek sırasında (Karabük 1940’lı yıllar)

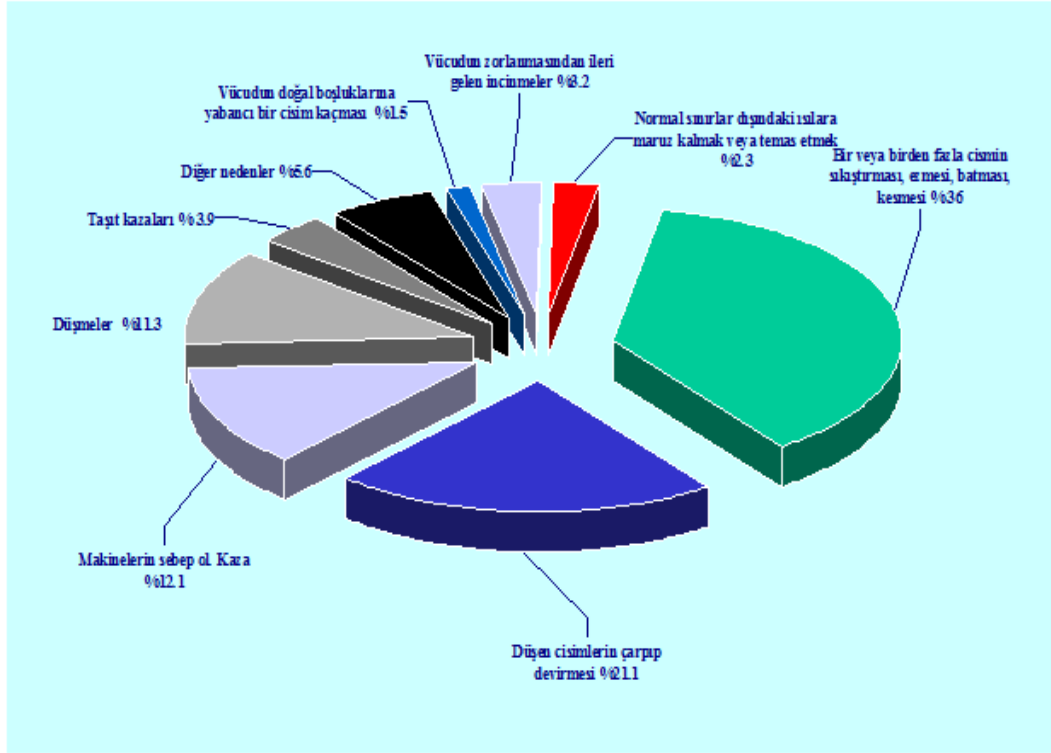

F.4: Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası revirinden bir görüntü
(Kaynak: T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sümer Kampüsü)

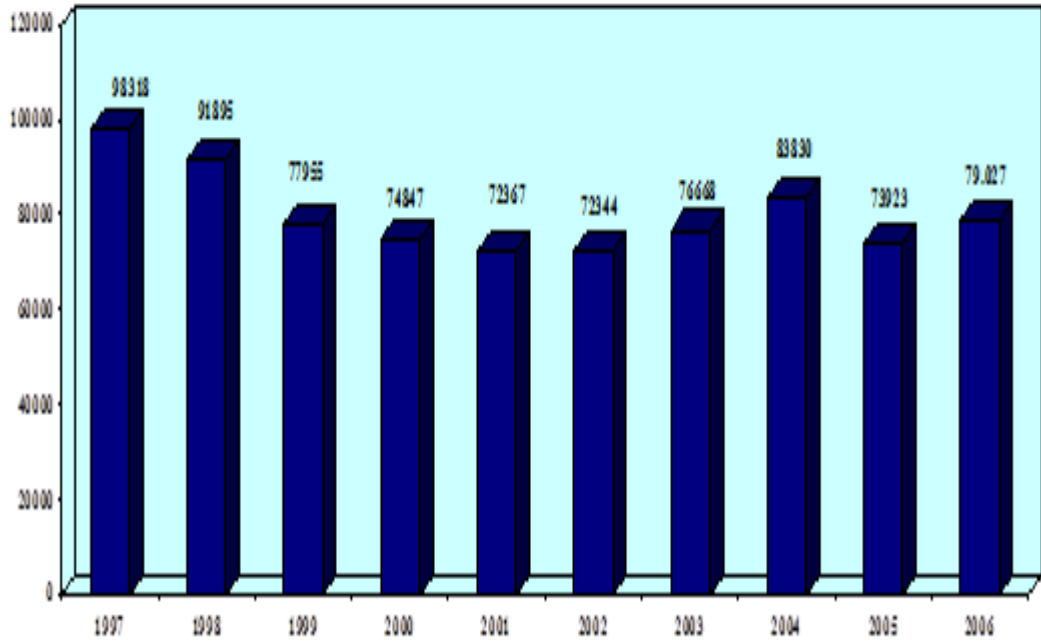

F.5: Bursa Merinos Fabrikası Kadın İşçi Uyarı Levhaları
(Kaynak: Merinos Tekstil Sanayi Müzesi)

GRAFİKLER

G.1: Türkiye’de 2006’da yaşanan iş kazalarının tiplerine göre dağılımı
(Kaynak: Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri, Ankara, 2007)

G.2: Türkiye’de 1997-2006 sürecinde yaşanan iş kazası sayısı
(Kaynak: Sosyal Sigortalar Kurumu İstatistikleri, Ankara, 2007)

